

סיכום

- ה. יש בתרומה מצוה רבה גם סיוע לאשה ללדת וגם קיום לשבת יצרה.
- ו. ספק אם הוולד יתיחס לאם המושתלת או לאשה התורמת.
- לאור כל הנ"ל מותר לתרום חלק משחלה ע"מ להשתילה ברחמה של אשה עקרה שאינה יכולה להורות בעצמה. ועדיף שהתרומה תינתן ע"י אחותה של האשה.
- א. נטילת חלק מהשחלות אינה סירוס כי אין פגיעה ממשית בכושר ההולדה של התורמת.
- ב. לכל היותר זהו גרמא וגרם סירוס באשה מותר.
- ג. קירוב הבלות אינו איסור ברור.
- ד. אין כאן סירוס כי השחלה ממשיכה לתפקד.

סימן ד

פרו ורבו בהזרעה מלאכותית

בס"ד ו' מרחשון התשס"ט

לכבוד הגאון הרב יעקב אריאל שליט"א
שלום רב,

לאחרונה יצא לי לקרוא את תשובתו של כת"ר על פריה ורביה בהזרעה מלאכותית, שהתפרסמה בספר השו"ת שלו 'באהלה של תורה' ח"א סימן סט. נהניתי מאד לקרוא את הדברים שכתב כת"ר בעומק עיונו ופולפולו, ואף על פי כן, תורה היא וללמוד אני צריך, ועל כן אשמח אם יוכל כת"ר לענות על שאלותי בהקשר לדברים שנכתבו שם.

תמצית הדברים שנכתבו בתשובה היא, שעל פי דברי ה'הר צבי' שקיום מצות פריה ורביה הוא במעשה הביאה עצמו, והולדת ילדים מהווה רק פטור מהמצוה אך אין בה קיום מצות פריה ורביה, ממילא בהזרעה מלאכותית נפטרים מהחובה לעסוק בפריה ורביה, אך את עצם המצוה עצמה לא קיים.

כת"ר בודאי יודע שה'הר צבי' עצמו פסק (שו"ת אבן העזר סי' ד) שבהזרעה מלאכותית כן מקיימים פריה ורביה, כיון שהעיקר אינו מעשה הביאה אלא עשיית מעשה של השתדלות בקיום המצוה. וכך כתבו גם פוסקים נוספים (שו"ת מנחת יצחק ח"ג סי' קח; שו"ת יביע אומר ח"ב אהע"ז סי' א ועוד), שאף לשיטת הט"ז (אהע"ז סי' א ס"ק ה) שבנתעברה באמבטי לא מקיים מצות פריה ורביה, הסיבה היא שלא עשה שום השתדלות, אך בהזרעה מלאכותית, בה הבעל עושה השתדלות להבאת ילדים, יש קיום פריה ורביה.

אמנם כת"ר מסיק שדווקא במעשה ביאה טבעי מקיימים את המצוה ולא באמצעים מלאכותיים, ונותן לדבריו ארבעה נימוקים:

א. גם בהזרעה מלאכותית עדיין אין ודאות שמדובר בבנו, כיוון שזקוקים אנו לנאמנות הרופאים בעניין זה והדבר תלוי בדעת אחרים, בניגוד לאבהות רגילה הנובעת מחזקה.

ב. יש צורך בהתקשרות נפשית בין אב לבנו, ובהזרעה מלאכותית יש חשש שלא ייווצר קשר זה.

ג. התורה התחשבה בצורת קיום המצות בדרך טבעית ולא מלאכותית, ולכן אין צורך להשתמש במיקרוסקופ על מנת לרבע את התפילין וכו'.

ד. גדר מצות פריה ורביה הוא על פי דרך החיים הטבעית, והראיה היא שהחיוב לפרות ולרבות אינו מעבר לחיוב העונה הרגיל.

קטונתי מלהתווכח עם כת"ר, אבל לענ"ד אין טעמים אלו מספיקים כדי לחלוק על שיטת מרבית הפוסקים, ואשתדל לפרט את הדברים:

א. מה שכתב שאין ודאות מוחלטת מצד החזקה, הרי גם בילד רגיל אנו זקוקים לנאמנות של מיילדת כדי לקבוע את היחוס (קידושין עד ע"א), ואף כאן: ברגע שהיה פיקוח חיצוני על מעשה ההזרעה, שוב יש לנו ודאות שזהו בנו ואין לנו ספק בכך (יש להעיר שמדברי הדר"ג היה ניתן להבין שחזקה עדיפה אפילו על עדות, ובודאי שלא זו היתה כוונתו, שהרי למרות ש'חזקה רוב בעילות אחר הבעל', אם יבואו עדים ויעידו שהבעל לא היה בתקופה הראויה לעיבור עם אשתו וכד', הרי שלא נחזיק את הוולד כבנו, ופשוט שעדות של שני עדים כשרים עדיפה על חזקה, ולכן גם אם הימצאות של משגיחה לא תספיק לדעת כת"ר, בודאי יודה שלעניין זה יספיקו שני עדים כשרים¹).

ב. מה שכתב הדר"ג על ההתקשרות הנפשית, נראה שכתב זאת רק לשם הפלפול בעלמא, שכן היכן מצינו סברא כזו, ואף החולקים בדין נתעברה באמבטי לא כתבו משהו מעין זה. מעבר לכך, מניין להדר"ג שבהזרעה מלאכותית אין התקשרות נפשית בין האב לבנו? בטוחני שאם נשאל הורים לילדים שנולדו באופן כזה אם הם קשורים כלפיהם נפשית, רובא דרובא מהם ישיבו בחיוב (ואולי אף מעבר להורה רגיל, שכן ילדים אלו נולדו לאחר קשיים מרובים).

ג. הנימוק של הצורך בקיום טבעי של המצוה נכון באשר לעובדה שלא נחייב אדם לקיים מצוה באופן לא טבעי, אך אם הידר במצוה ועשאה מעבר לגדר הטבעי, האם נאמר שלא קיים בכך מצוה? וכי יעלה על הדעת שמי שכן ריבע את התפילין שלו עם מיקרוסקופ אינו מקיים מצות תפילין? כאשר שאלתי בעבר פוסק מסוים מדוע הוא בודק אתרוג עם זכוכית מגדלת, הוא השיב לי שהואיל והסוחרים מבקשים מחירים לפי ההנחה שהאתרוג נבדק בזכוכית מגדלת, הוא עושה זאת. מדבריו הבנתי שאף שאין שום צורך בזכוכית מגדלת לקביעת כשרותו של האתרוג, הרי שאתרוג שנמצא נקי גם לאחר שנבדק בזכוכית מגדלת, הוא אתרוג ברמת הידור גבוהה יותר מאתרוג רגיל. ואף בנידון דידן הדין כן – מסתבר שלא ניתן להכריח בעל לקיים מצות פרו ורבו באמצעות הזרעה מלאכותית, אך אם הוא מסכים לכך, מדוע אין בכך קיום מצוה? (ואולי אף נגדיר זאת בתור הידור מצוה, שכן הוא עושה מעבר למה שהתורה חייבתו).

1. **הערת עורך:** אין כאן לדעתי עדות ואולי אף פחות מעד א' באיסורים. הרי לא יעלה על הדעת שהעדים יעקבו אחרי כל התהליך מתחילתו, עדותם מצטמצמת רק על ההפריה במבחנה. צריך עדות על הביצית שהיא מאשה זו ואף על זה אין עדות ישירה. ולכן יותר נראה שיש כאן לכל היותר עדות חזקה ותו לא.

ד. באופן דומה ניתן להשיב על הראיה מגדרי עונה: גדרי עונה קובעים את המינימום הנדרש לחיובו של הבעל. וכי יעלה על הדעת שבעל שהחליט להדר בקיום מצות פריה ורביה, ולכן שימש מיטתו מעבר לחיובי העונה שלו ואשתו נתעברה, לא קיים מצות פריה ורביה? הדברים אינם נכתבים לשם פלפול בעלמא, שכן המציאות היא (על פי נתוני משרד הבריאות), שרק בשנת 2006 (למניינם) לבדה, נולדו בישראל למעלה מ-5,000 ילדים מטיפולי הפריה חוץ-גופית (והדברים בתשובתו של כ"ר שייכים גם כלפיהם), שהם למעלה מ-3.5% מכלל הילדים שנולדו בשנה זו בישראל, והמספרים (הן המוחלטים והן באחוזים) נמצאים במגמת עלייה כל הזמן.²

מצפה לתשובתו של כ"ר

בברכת התורה

אריה כץ

רב משיב מכון פוע"ה

תשובה

להבחנה זו הוא גרמא, עיין שבת קכ ע"ב. באיסור חפצא גם גרמא אסור, ובאיסור גברא גרמא מותר, ולכן גם גרמא בניזקין אסור ובשבת מותר; עיין חז"א שבת סי' לו ס"ק א).

לכן, איני מבין את סוף דבריך. ב"ה הרפואה מאפשרת היום לזוגות רבים יותר להביא צאצאים לעולם. אכן, יש בכך מצות שבת, ולא הטלתי ספק במצוה זו. אני התמקדתי בחובת הגברא שהיא מצות פרו ורבו.

קושיותיך מהידור מצוה אינן קושיות על דברי. וכי בגלל שאדם מהדר ומקיים את אותה מצוה באמצעים מלאכותיים, שאינו חייב בהם, לא יוצא ידי חובת המצוה עצמה? הרי בכלל מאתיים מנה. זה שאתרוג מהודר יותר, גם מעבר לנדרש, אינו פוסל את אותו אתרוג, וכן תפילין אם הוא ריבע

בס"ד י"ח מרחשון תשס"ט
לכבוד הרב אריה כץ, מכון פוע"ה
שלום וברכה וכל טוב
תודה לך על הערותיך. הן חייבוני לבדוק את דברי מחדש, והרי תשובתי:
יש בהבאת ילדים לעולם שני חיובים: חובת גברא המוגדרת על ידי מצות 'פרו ורבו', וחובת חפצא של קיום העולם המוגדרת על ידי מצות 'לשבת יצרה'.
חובת הגברא דינה ככל מצוות התורה, ואדם צריך לקיימה בגופו באופן טבעי. ואם הוא אינו מסוגל, הוא פטור ממנה, והתורה לא חייבתו לקיימה באופן מלאכותי. מה שאין כן מצות שבת – העיקר בה הוא התוצאה, ולא הדרך כיצד קוימה, ולכן אדם חייב לקיימה גם באופן מלאכותי (עיין אתון דאורייתא, כלל יג ובה'ר צבי, אה"ע סי' ב. דמיון

2. מאז שנכתבה השאלה, פורסמו נתונים חדשים, המאששים את המגמה האמורה בשאלה: בשנת 2011 נולדו במדינת ישראל קרוב ל-7,000 ילדים מטיפולי הפריה חוץ-גופית, שהם 4.1% מכלל היילודים.

כוונתו למצות שבת, שהיא חלק ממצות פרו ורבו (ודעתו שם שהמצוה להוליד). הנפקא מינה תהיה לעניין בזבזו חומש מנכסיו על מנת לקיים מצות פרו ורבו בדרך מלאכותית. לענ"ד אין חיוב בכך, כי מצות שבת לא כתובה במפורש בתורה אלא מדברי קבלה. איני בטוח שהגרצ"פ יחייב הוצאת חומש לשם כך. וכמו"כ לא נראה שאדם חייב להשתמש בשיטת P.G.D כדי ללדת בן ובת (ראה להלן סי' ז). ותנא דמסייע לי מצאתי בדברי מלכיאל (ה"ד סי' קז) וזו לשונו שם:

...ואין כדאי להתחכם ביותר וישליכו יהבם על ד' אשר יזכה אותם עוד בזרע של קיימא... ונצטוינו לקיים פו"ר כדרך בני אדם ולא ע"י התחכמות.... נימוקי העיקרי הוא, שהתורה לא צייתה אותנו לקיים מצוות בהמצאות מלאכותיות. יתר הנימוקים הם רק סניפים לטענה המרכזית. למרות שאינם מבוססים על מקורות הלכתיים, אין לפסול אותם על הסף. לדוגמא, אתה טוען שגם בהפריה מלאכותית נוצר קשר הדוק של ההורים עם ילדים. אמת ויציב, גם עם ילד מאומץ נוצר קשר הדוק, וכשקורה אסון חלילה, ההורים

אותם ע"י קליבר, שבעצם אין בו צורך, האם לא קיים מצות תפילין? אך לו יצויר שאדם משותק בידיו ואינו יכול לקיים מצות אתרוג, ובאמצעים טכנולוגיים יצליחו להניע את ידיו עם האתרוג, האם יקיים מצוה בכך? בתפילין לעומת זאת, יש להסתפק אם חובת הקשירה היא חובת גברא, או העיקר שהתפילין יהיו מונחות עליו³. אך במצות אתרוג מסתבר יותר שאם המצוה תקימה על ידי מכשיר מלאכותי, לא יוכל לברך עליה, מכיון שאינו מקיים מצוה בכך, ולכן גם אינו מחויב לטרוח ולחפש טכנאי כזה.

והוא הדין למצות פרו ורבו: המקיימה בדרך מלאכותית אמנם יש לו בנים ויצא ידי חובת שבת, אך מצות פרו ורבו יתכן שלא קיים (דוק בדברי שכתבתי זאת בלשון 'יתכן', כי הדבר תלוי בשאלה האם מצוה להוליד ילדים או שיהיו לו ילדים – ראה מנ"ח מצ' א. שאם המצוה שיהיו לו ילדים יש מצוה לקיימה גם באמצעים מלאכותיים).

אמנם הגרצ"פ כותב שחייב להוליד בדרך מלאכותית משום מצות פרו ורבו, והוא מסיק מהט"ז שאם עשה מעשה, גם אם באופן מלאכותי, יצא ידי חובה, אך לא פשוט לי שכוונתו למצות פרו ורבו, ואולי

3. שאלה זו תלויה במחלוקת רש"י ור"ת במנחות לו ע"א "סח בין תפלה לתפלה חוזר ומברך". דעת רש"י כשלא סח די בברכה אחת על של יד 'להניח' ולפטור בה גם את תפילין של ראש. אך דעת ר"ת שגם כשלא סח מברך על של ראש 'על מצות' וכשסח מברך על של ראש שתי ברכות. שיטת ר"ת, שמברכים על תחילת המצוה ועל סיומה, לא מובנת. היכן מצינו ברכה על סיום עשיית המצוה? עכצ"ל שרש"י סובר שהמצוה להניח לכן די בברכה אחת. ור"ת סובר שהמצוה היא גם שהתפילין יהיו מונחות לכן מברך בתחילה להניח ובסוף על מצות, על היות התפילין מונחות. והדבר רמוז כנראה בתורה שנאמר "וקשרתם לאות על ירך והיו לטוטפות בין עיניך". ולשון הרמב"ם ברמזי המצוות בהקדמה להלכות תפילין (א) להיות תפילין על הראש. (ב) לקשרם על היד. וכן בהל' א שם: ומניחין אותן על הראש וקושרין אותן על היד. והאריך בחקירה זו הצ"פ הל' תפילין פ"ד ה"ד יעו"ש שהתייחס גם לאשת החבר והמוכס בבכורות ל ע"ב.

את תפיסה ההלכה כולה? אמנם יש מקום לברר אם הנקב באתרוג מפולש או לא ע"י זכוכית מגדלת, או כל ספק אחר. אך לבדוק לכתחילה כל אתרוג ע"י זכוכית מגדלת – מאן דכר שמייה? ישתקע הדבר ולא ייאמר! הרב מנשה הקטן (שו"ת בעהמ"ח משנה הלכות) שולל מכל וכל בהרבה מתשובותיו שימוש באמצעים מלאכותיים, גם לא לחומר, כי לדעתו הדבר מערער את כל סמכות ההלכה. לא כל דבריו מוסכמים, אך תפיסתו העקרונית נכונה. (ועי' מה שכתבנו בהלכה בימינו', עמ' 125-137).

ושוב, תודה על עיוןך בדברי ועל הערותיך החשובות.

בברכת התורה
הרב יעקב אריאל

המאמצים לענ"ד הם רשאים לקרוע עליו ולשבת 'שבעה' כמו על ילד ביולוגי. כי אין אנינות אלא בלב. ולב יודע מרת נפשו. אך איננו בקיאים בעומקה של הנפש: האם תחושות אלו זהות לילד שנולד בדרך טבעית? איננו מוסמכים להבין את כבשונו של עולם, אולם מותר לנו לשאול: מדוע ברא ה' בעולמו את החוק שקיום המין יבוא בדרך של זיווג זכר ונקבה על כל מרכיביו? האם לא כדי ליצור קשר חזק יותר בין ההורים ובינם לבין ילדם?⁴

ובאשר לתלמיד חכם הבודק אתרוגים בזכוכית מגדלת: וכי בגלל שסוחרים מעלים מחירים של אתרוגים בתואנות שווא, צריכים גם תלמידי חכמים להיגרר אחריהם ולהפיץ חומרות שאין להם שחר, הנוגדות

סימן ה

לבורנטיות במעבדת הפרייה

המופריית ברחמה של האשה כדי שהעובר יתפתח כדבעי ויילד כדרך כל הנולדים. מעבדה זו עונה על כמה בעיות, כגון נשים שאינן יכולות להרות בדרך טבעית מסיבות שונות, או במקרים של מחלות גנטיות, שניתן למונען ע"י ברירת הזרעונים והביציות התקינים מאלו הבעייתיים. כך ניתן לוודא שייולד ילד בריא שיגדל כילד רגיל ללא סבל מיותר.

נשאלתי ע"י מכון פועה האם לא עדיף שנשים לבורנטיות הן שתעבודנה במעבדה להפריה חוץ-גופית (IVF) ולא גברים. במעבדה כזאת נוטלים ביציות מהאשה וזרעונים מבעלה ובצורה מלאכותית, בתנאי מעבדה, מחדירים זרעון לתוך ביצית ומניחים במבחנה שבה תנאים דומים לרחם האשה. בדרך זו מאפשרים לביצית המופרית להתפתח עד שלב שבו שותלים את הביצית

4. ואע"פ שאין ראייה לדבר זכר לדבר יש כאמור ברש"י (בראשית ב, כד): "לבשר אחד – הולד נוצר על ידי שניהם, ושם נעשה בשרם אחד". ושמעתי ממשפחה שאמצו ילדה בנוסף לילדיהם הטבעיים ובכ"ז הקשר הפנימי למאומצת קטן מלשאר ילדיהם.